

1950 йилларнинг иккичи ярмида мен Москвадаги Ижтимоий фанлар академиясининг аспиранти эдим. Киши кундарилик бирда «Ташкентдан биз боргимиз», деган маънода телеграмма келиб қолди. Телеграмма якин дистарлардан бирни, Узбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзови Рашид Набиевдан эди. Айтилган муддатда, кўрсатилган жойда мен ўротигани кутиб олдим. Унинг ёнида менга кўлдан бўён таниш академик Яхъё Гуломов ҳам бор эди.

Я. Гуломов хиёл қўригйбурун, гавдаси кенг, полвонсифат одам эди. Собиқ ССРР Фанлар академиясининг кўрсатмаси билан улар Москва зобитлар уйи кошидаги меҳмонхона жойлашиб олиши. Ўринлар маълум бўлганидан кейин, улар комадонларини очиб нималаридир стол устига таҳлайлар. Улар ичизда кўлэзмалар тўла 3-4 та папкалар бор эди.

— Биз ишлагани келдик, шу хонада туриб Яхъё ака билан бир ой чамаси иш билан банд бўламиш, — деди дўстим Р. Набиев.

Иккى олим, иккى ўртоқ шу кундан бошлаб ишга тушдилар.

ИЛМ ВИЖДОНИ

Бир неча кундан кейин ҳабар олиш ниятида мешҳононаға келдим. Сұхбат бошланди. Шу нарса маълум бўлди, Узбекистон Фанлар академиясининг Тарих институти 2 жилдик Узбекистон тарихини ёзбугатиб. Энди уни Москва қўригидан ўтказиш керак. Москвалик тарихчилар кўлэзмаларни синчилаб ўқишида ва ўзлари зарур деб хисоблаган фикр ва мулоҳазаларни билдиришади. Шулар асосида кўлэзма қайта ишланади. Тоталитар мафуранинг хокимлик давридаги удум шундан иборат эди.

Бир неча кунлар ўтди. Р. Набиев ва Я. Гуломов папкаларини тегиши жойга тарқатиб бўлгач, ўз ишлари билан банд бўйдилар. Тахминан ярим ёйча вакт ўтди. Кунларнинг бирда ишланади. Тоталитар мафуранинг хокимлик давридаги удум шундан иборат эди.

Гап навбати Р. Набиевга ўтди. Унинг фикрлари, муроса излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлган ҳали кўзғолонларини барини кўрсатган бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Гап навбати Р. Набиевга ўтди. Унинг фикрлари, муроса излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Агар у ўртоқларнинг фикрини хисобга олмасак, умуман ҳалқимизнинг тарихини ёрта олмаймиз, — деди.

— Р. Набиев, — деб ўзини Я. Гуломон унга, — бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

— Ҳали ёйнисиз-да. Ўйиқверсанги ҳали кўп муммаларнага дуч келасиз, ўша пайтларда бизни ҳам эслаб қўяйис, — деди мийигида кулибигина.

— Сизлар бир-биirlарнинг билан яқин дўстларидар, — деб қолди. Р. Набиев шундайлигини тасдиқлайди. Орадан бир-иқчи дакиқалик жимлик хўм судди. Яхъё акаининг лумкасидан: «У қишининг олдида ҳамма нарсанси галираверсан бўлладими» деган маъною борлигини хис килиш кийин эмас эди. Сұхбатнинг асосий кисми у Р. Набиевдан тасдик жавоб олганидан кейин бошланди.

— Бу дейман, ўртоқларнинг (бу ерда кўлэзмани ўқиган москвалик олимлар назарда тутилади) қаёқдаги

Хотира

табларни олдимизга кўйишиди. «Халқ кўзғолонларини кўпроқ топинглар, кўлэзмадар ҳали кўзғолонларини камертилган» дейшиши. Бу сўлардан кейин Я. Гуломов мениназард тубиги, «Бу ўш ийтиг нималарни ўйлар экан?» деб ўйлагандек мен томонга тикилиб қаради. Мен эса масаланинг қизик эканligiga ишора килдим. Яхъё ака гапини давом килди.

— Бу иммехони виждени деб... Шунча излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлган ҳали кўзғолонларини барини кўрсатган бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Гап навбати Р. Набиевга ўтди. Унинг фикрлари, муроса излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Агар у ўртоқларнинг фикрини хисобга олмасак, умуман ҳалқимизнинг тарихини ёрта олмаймиз, — деди.

— Р. Набиев, — деб ўзини Я. Гуломон унга, — бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

— Ҳали ёйнисиз-да. Ўйиқверсанги ҳали кўп муммаларнага дуч келасиз, ўша пайтларда бизни ҳам эслаб қўяйис, — деди мийигида кулибигина.

Менин куонтирган нарса шу бўлди, бу сұхбатлар туфайли менин. Я. Гуломовга анча якин бўлиб қолдим. Ўқишимни битказиб келгандан кейин ҳам у киши билан учрашиб турниши қанда кимладим. Бора-бора у одамга хос бўшка хислатларни ҳам аংглаб олдим. Мениннинг имтимосим билан Хива хонлиги даврида ер-сув эгалигига тегишида оппонент бўлишга рози бўлди. Ҳимоя бўлаётган иммехони кенгаши ўзим ҳам қатнашдим. Аллома дисертацияси ҳақида қарийб 40 минутча галириди. Унинг гаплари шу дараждада кенг тафсилотли, шу дараждада чукур далилланган эдики, ҳар бир оппонент бўладиган одам у кишининг нутқига хавас билан қараша аргизулиб эди. Ҳулоса қилдими, демак Я. Гуломов учун иммехони тадқиқотнинг йириги ёки майдаси ийк.

Яна бир хуносам шундан иборат бўлди, Я. Гуломов кўламли оларни тозаланган сув тайёрлайди.

Овози ҳам гавдасига монанд салмоқдор ва салобатли эди.

Р. Набиев ўз хислатлари билан бошкача монанд ҳам ишланади. У жусаси жихатидан ҳам ишланади. Унинг гаплари шу шахс эди. Гапиригана оғизини тўлдириб гапири эди, ҳатто бундай пайтларда унинг иккиси лужни қабаргандай кўринарди.

Овози ҳам гавдасига монанд салмоқдор ва салобатли эди.

Р. Набиев ўз хислатлари билан бошкача монанд ҳам ишланади. У жусаси жихатидан ҳам ишланади. Унинг гаплари шу шахс эди. Гапиригана оғизини тўлдириб гапири эди, ҳатто бундай пайтларда унинг иккиси лужни қабаргандай кўринарди.

Гап навбати Р. Набиевга ўтди. Унинг фикрлари, муроса излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Гап навбати Р. Набиевга ўтди. Унинг фикрлари, муроса излансак, тинимис меҳнат қўйсан, бор бўлсан, яна уларга нима керад экан? Ўзимиздан қўшиб кўйиниши керак экани?! Иммехони виждени деган гап ҳам бор-куни, оламда...

Агар у ўртоқларнинг фикрини хисобга олмасак, умуман ҳалқимизнинг тарихини ёрта олмаймиз, — деди.

— Р. Набиев, — деб ўзини Я. Гуломон унга, — бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

— Ҳали ёйнисиз-да. Ўйиқверсанги ҳали кўп муммаларнага дуч келасиз, ўша пайтларда бизни ҳам эслаб қўяйис, — деди мийигида кулибигина.

— Сизлар бир-биirlарнинг билан яқин дўстларидар, — деб қолди. Р. Набиев шундайлигини тасдиқлайди. Орадан бир-иқчи дакиқалик жимлик хўм судди. Яхъё акаининг лумкасидан: «У қишининг олдида ҳамма нарсанси галираверсан бўлладими» деган маъною борлигини хис килиш кийин эмас эди. Сұхбатнинг асосий кисми у Р. Набиевдан тасдик жавоб олганидан кейин бошланди.

— Табиатан ҳазиллик дўстинги, бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

— Ҳали ёйнисиз-да. Ўйиқверсанги ҳали кўп муммаларнага дуч келасиз, ўша пайтларда бизни ҳам эслаб қўяйис, — деди мийигида кулибигина.

— Сизлар бир-биirlарнинг билан яқин дўстларидар, — деб қолди. Р. Набиев шундайлигини тасдиқлайди. Орадан бир-иқчи дакиқалик жимлик хўм судди. Яхъё акаининг лумкасидан: «У қишининг олдида ҳамма нарсанси галираверсан бўлладими» деган маъною борлигини хис килиш кийин эмас эди. Сұхбатнинг асосий кисми у Р. Набиевдан тасдик жавоб олганидан кейин бошланди.

— Табиатан ҳазиллик дўстинги, бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

— Ҳали ёйнисиз-да. Ўйиқверсанги ҳали кўп муммаларнага дуч келасиз, ўша пайтларда бизни ҳам эслаб қўяйис, — деди мийигида кулибигина.

— Сизлар бир-биirlарнинг билан яқин дўстларидар, — деб қолди. Р. Набиев шундайлигини тасдиқлайди. Орадан бир-иқчи дакиқалик жимлик хўм судди. Яхъё акаининг лумкасидан: «У қишининг олдида ҳамма нарсанси галираверсан бўлладими» деган маъною борлигини хис килиш кийин эмас эди. Сұхбатнинг асосий кисми у Р. Набиевдан тасдик жавоб олганидан кейин бошланди.

— Табиатан ҳазиллик дўстинги, бу ерда ўйлаб кўриш зарур бўлган бўшча масала ҳам бор. Муракаб масала... Дунёнинг бирор бурчагида — Въетнамдами эки Африкада туртма олдам мамлакатни тикиди. Бизнинг тарихимизни кечида, ёки бостириб кирган чет кучларга қарши чиқса «озодлик учун кураш», деб атлади.

— Иккى ўртоқ бекор келмаган экансизлар-да, бу ерга. Муаммоларнинг кўп экан, дардларнинг ўндан ошик, — дейшига журъат кила олдим.

Я. Гуломов кўйидаги пийёланни ихлос билан бажаради. Энг мухими, унинг руҳи келганига эрталарни ўзлаштириб, бутун иммехони үзбекларни тозаланган сув тайёрлайди.

